

จดหมายแจ้งผู้อ่าน

SCBS

เรียน ผู้อ่าน:

รายงานเศรษฐกิจที่ได้จัดส่งมาพร้อมกับจดหมายฉบับนี้เป็นรายงานที่จัดทำขึ้นโดยศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและธุรกิจของธนาคารไทยพาณิชย์ โดยบริษัทหลักทรัพย์ ไทยพาณิชย์ จำกัด (SCBS) ได้รับอนุญาตจากธนาคารไทยพาณิชย์ให้เผยแพร่รายงานฉบับนี้แก่ลูกค้าของบริษัท ทั้งนี้ บริษัทหลักทรัพย์ ไทยพาณิชย์ จำกัด ได้พิจารณาตุรายงานฉบับนี้แล้ว และเห็นด้วยกับเนื้อหาของรายงาน

SCBS เผยแพร่รายงานเศรษฐกิจฉบับนี้ในนามของบริษัทเพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูลเป็นการทั่วไปเท่านั้น

บริษัทหลักทรัพย์ ไทยพาณิชย์ จำกัด

ทางรอดจากภาวะถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทย

21 ธันวาคม 2021

Key summary

- EIC พว 3 สันนิษฐานสำคัญที่บ่งชี้ว่าอุตสาหกรรมข้าวไทยเผชิญกับภาวะถดถอยมาอย่างยาวนาน ได้แก่ 1) ส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยในตลาดโลกมีแนวโน้มปรับตัวลดลงมาตั้งแต่ปี 2004 และล่าสุดในปี 2020 ปรับตัวลดลงไปอยู่ในระดับที่ต่ำที่สุดในรอบ 47 ปี 2) ความสามารถในการทำกำไรของผู้เล่นในอุตสาหกรรมข้าวมีแนวโน้มปรับตัวลดลงต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2009 และ 3) ภาระหนี้สินของครัวเรือนชาวนามีแนวโน้มปรับตัวเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2009
- อนึ่ง จุดเปลี่ยนสำคัญที่นำมาสู่ความถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทย เริ่มต้นตั้งแต่ทศวรรษ 2000 ซึ่งเป็นช่วงที่คู่แข่งต้นทุนต่ำก้าวเข้ามาแข่งขันกับไทยในตลาดข้าวคุณภาพสูง ซึ่งการที่คู่แข่งต้นทุนต่ำสามารถเสนอขายสินค้าข้าวที่มีคุณภาพสูงใกล้เคียงกับไทย ส่งผลให้ผู้ซื้อข้าวในตลาดโลกมีทางเลือกมากขึ้น และทำให้ต้นทุนในการส่งมอบสินค้ามีความสำคัญมากขึ้นต่อการตัดสินใจของผู้ซื้อข้าวในตลาดโลกว่าจะเลือกซื้อข้าวจากแหล่งใด
- อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมข้าวไทยมีต้นทุนในการผลิตข้าวที่สูงมาโดยตลอด ประกอบกับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ส่งผลให้ผู้ซื้อข้าวในตลาดโลกหันไปซื้อข้าวจากประเทศคู่แข่งเพิ่มขึ้น จนทำให้ไทยสูญเสียส่วนแบ่งตลาดข้าวโลก ซึ่งเมื่อไทยส่งออกข้าวได้น้อยลง ปริมาณข้าวส่วนเกินในประเทศจึงปรับตัวเพิ่มขึ้น กดดันให้ราคาข้าวในประเทศปรับตัวลดลง ไปอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกับราคาข้าวของคู่แข่งในตลาดโลก และทำให้ชาวนาไทยประสบกับภาวะขาดทุนหรือมีกำไรอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากมีต้นทุนการผลิตข้าวที่สูงกว่าคู่แข่งในตลาดโลก
- ทั้งนี้จากข้อมูลพบว่า ชาวนาไทยส่วนใหญ่มีขีดจำกัดในการปรับตัวเพื่อลดต้นทุนในหลายด้าน ได้แก่ 1) ชาวนาไทยได้รับเงินทุนช่วยเหลือเพื่อพัฒนาจากต่างประเทศในระดับต่ำ เมื่อเทียบกับชาวนาในประเทศคู่แข่ง เนื่องจากประเทศคู่แข่งมีรายได้ต่อหัวประชากรที่ต่ำกว่าไทยค่อนข้างมาก 2) งบประมาณในการวิจัยและพัฒนาพันธุ์ข้าวและนวัตกรรมในการผลิตข้าวของภาครัฐอยู่ในระดับต่ำ 3) ชาวนาจำนวนมากเข้าไม่ถึงแหล่งน้ำ 4) ชาวนาส่วนใหญ่มีพื้นที่เพาะปลูกขนาดเล็ก และ 5) ชาวนาไทยส่วนใหญ่อยู่ในวัยผู้สูงอายุ ซึ่งเมื่อผู้เล่นในอุตสาหกรรมต้นน้ำหรือชาวนาปรับตัวได้ช้า อุตสาหกรรมข้าวทั้งระบบจึงได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากต้นทุนข้าวเปลือกคิดเป็นสัดส่วนมากกว่า 80% ของต้นทุนในการแปรรูปข้าวสารเพื่อขาย ซึ่งขีดจำกัดดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของข้าวไทย และทำให้ส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยในตลาดโลกปรับตัวลดลงอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นวงจรแห่งความถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทยมาจนถึงทุกวันนี้

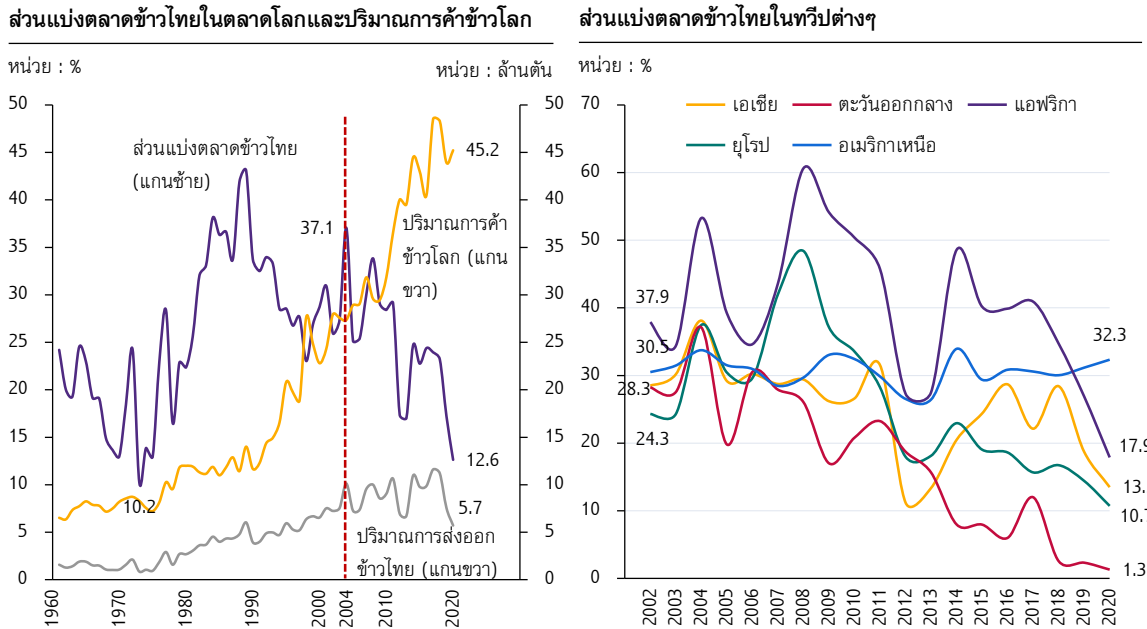
- EIC ขอเสนอ 7 แนวทางในการลงทุนโดยภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อช่วยปลดล็อกขีดจำกัดของชาวนาไทย ดังต่อไปนี้ 1) ลงทุนวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมด้านข้าวที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดและช่วยแก้ปัญหาให้กับชาวนาไทย 2) ลงทุนสร้างความมั่นคงด้านแหล่งน้ำให้กับชาวนาทุกครัวเรือน 3) ลงทุนสร้างเครือข่ายความร่วมมือขนาดใหญ่ของทุกภาคส่วน เพื่อร่วมสร้างความเปลี่ยนแปลง 4) ลงทุนในเทคโนโลยีดิจิทัลและวิทยาศาสตร์ข้อมูล 5) ลงทุนสร้างห่วงโซ่มูลค่าสินค้าแปรรูปขั้นสูงจากข้าวและของเหลือจากการผลิตข้าว 6) ลงทุนสร้างห่วงโซ่มูลค่าสินค้าเกษตรมูลค่าสูงอื่น ๆ ที่จะช่วยเพิ่มรายได้ให้กับชาวนา และ 7) ลงทุนเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของตลาดข้าวและตลาดปุ๋ยภายในประเทศ
- แนวทางดังกล่าว ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและภาครัฐ ซึ่งหากทุกภาคส่วนร่วมมือกันเพื่อทำให้ชาวนาไทยมีความเข้มแข็งและสามารถปรับตัวได้ ก็จะช่วยให้อุตสาหกรรมข้าวไทยหลุดจากวงจรแห่งความถดถอย รวมถึงสามารถเติบโตไปกับโลกใหม่ได้อย่างยั่งยืน

3 สัญญาณสำคัญที่บ่งชี้ว่าอุตสาหกรรมข้าวไทยกำลังเผชิญภาวะถดถอย

อุตสาหกรรมข้าวถือเป็นภาคเศรษฐกิจที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย ทั้งในแง่การสร้างความมั่นคงด้านอาหารให้กับประเทศและการเป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือนชนบทกว่า 4.7 ล้านครัวเรือน อย่างไรก็ตาม EIC พบว่ามี 3 สัญญาณสำคัญที่บ่งชี้ว่า อุตสาหกรรมข้าวไทยได้เผชิญกับภาวะถดถอยมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา ดังนี้

1. ส่วนแบ่งตลาดของข้าวไทยในตลาดโลกมีแนวโน้มปรับตัวลดลงอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2004 เป็นต้นมา และลดลงไปอยู่ในระดับต่ำที่สุดในรอบ 47 ปี ในปีที่ผ่านมา รูปที่ 1 แสดงให้เห็นว่า นับตั้งแต่ปี 2004 เป็นต้นมา ส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยในตลาดส่งออกข้าวโลกมีแนวโน้มค่อย ๆ ทอยปรับตัวลดลงมาอย่างต่อเนื่อง สวนทางกับปริมาณการค้าข้าวโลกที่มีแนวโน้มปรับตัวเพิ่มขึ้น โดยล่าสุดในปี 2020 ส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยในตลาดส่งออกข้าวโลกปรับตัวลดลงมาอยู่ที่ 12.6% ซึ่งถือเป็นส่วนแบ่งตลาดที่ต่ำที่สุดในรอบ 47 ปี โดยหากพิจารณาข้อมูลเป็นรายตลาดจะพบว่า ไทยสูญเสียส่วนแบ่งตลาดข้าวในเกือบทุกตลาดยกเว้นเพียงทวีปอเมริกาเหนือ ตัวอย่างเช่น ภูมิภาคตะวันออกกลางซึ่งเคยเป็นตลาดส่งออกที่สำคัญของไทยนั้น พบว่าส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยปรับลดลงจาก 28.3% ในปี 2002 มาอยู่ที่ 1.2% ในปี 2020 ซึ่งส่วนแบ่งตลาดที่ลดลงอย่างมากดังกล่าว ส่งผลให้ปริมาณการส่งออกข้าวไทยมีแนวโน้มปรับตัวลดลงจาก 10.1 ล้านตันในปี 2004 มาอยู่ที่ 5.7 ล้านตันในปี 2020 หรือปรับตัวลดลง 43.6% สวนทางกับปริมาณการค้าข้าวในตลาดโลกที่มีแนวโน้มปรับตัวเพิ่มขึ้นจาก 27.3 ล้านตันในปี 2004 มาอยู่ที่ 45.2 ล้านตันในปี 2020 หรือปรับตัวเพิ่มขึ้น 66.7% นอกจากนั้น ส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยที่ปรับตัวลดลง ยังส่งผลให้ปริมาณการส่งออกข้าวไทยเติบโตในระดับที่ต่ำกว่าปริมาณการส่งออกข้าวของประเทศคู่แข่งอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ในช่วง 10 เดือนแรกของปี 2021 ปริมาณการส่งออกข้าวของอินเดียเติบโต 49.5%YOY ในขณะที่ปริมาณการส่งออกข้าวของไทยที่เติบโตเพียง 2.2%YOY

รูปที่ 1 : ส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยในตลาดโลกมีแนวโน้มปรับตัวลดลงอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี 2004 และปรับตัวลดลงไปอยู่ในระดับที่ต่ำที่สุดในรอบ 47 ปี ในปีที่ผ่านมา โดยไทยสูญเสียส่วนแบ่งตลาดในเกือบทุกตลาด

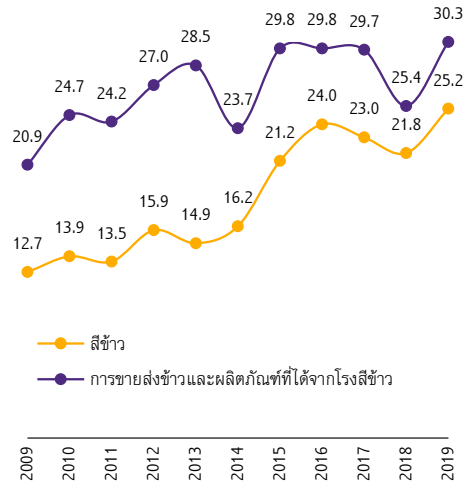
ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC จากข้อมูลของกระทรวงพาณิชย์และ USDA

2. ความสามารถในการทำกำไรของผู้เล่นในอุตสาหกรรมข้าวมีแนวโน้มปรับตัวลดลงมาตั้งแต่ปี 2009 สะท้อนได้จากสัดส่วนจำนวนผู้ประกอบการซึ่งมีผลประกอบการขาดทุนที่มีแนวโน้มปรับตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (รูป 2) ตัวอย่างเช่น สัดส่วนจำนวนผู้ประกอบการในธุรกิจสีข้าวที่ขาดทุนปรับตัวเพิ่มขึ้นจาก 12.7% ในปี 2009 มาอยู่ที่ 25.2% ในปี 2019 ยิ่งไปกว่านั้น อัตรากำไรสุทธิของธุรกิจสีข้าวและธุรกิจการขายส่งข้าว ยังมีแนวโน้มปรับตัวลดลงอย่างต่อเนื่องอีกด้วย (รูป 2) ตัวอย่างเช่น อัตรากำไรสุทธิของธุรกิจสีข้าวโดยรวมปรับตัวลดลงจาก 0.7% ในปี 2009 มาอยู่ที่ -1.3% ในปี 2019 โดยในช่วงปี 2015-2019 อัตรากำไรสุทธิของธุรกิจโรงสีข้าวติดลบมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากต้นทุนในการขายมีการปรับตัวเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงกว่ายอดขายค่อนข้างมาก กล่าวคือ ในช่วงปี 2015-2019 ต้นทุนในการขายปรับตัวเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ย 2.3% ในขณะที่ยอดขายปรับตัวเพิ่มขึ้นเพียง 0.8%

รูปที่ 2 : ความสามารถในการทำกำไรของผู้เล่นในอุตสาหกรรมข้าวมีแนวโน้มปรับตัวลดลงมาตั้งแต่ปี 2009 ในขณะที่ภาระหนี้สินของครัวเรือนชาวนามีแนวโน้มปรับตัวเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2009

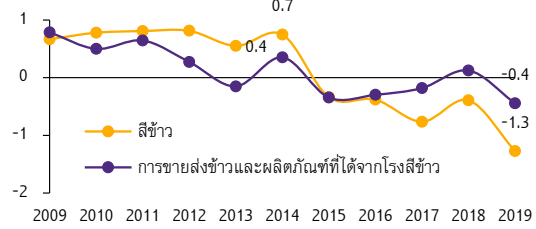
สัดส่วนจำนวนผู้ประกอบการที่ขาดทุน

หน่วย : %

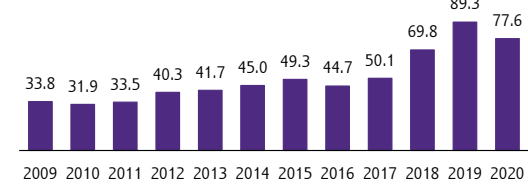
อัตรากำไรสุทธิของผู้เล่นในอุตสาหกรรมข้าวไทย

หน่วย : %

สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

หน่วย : %

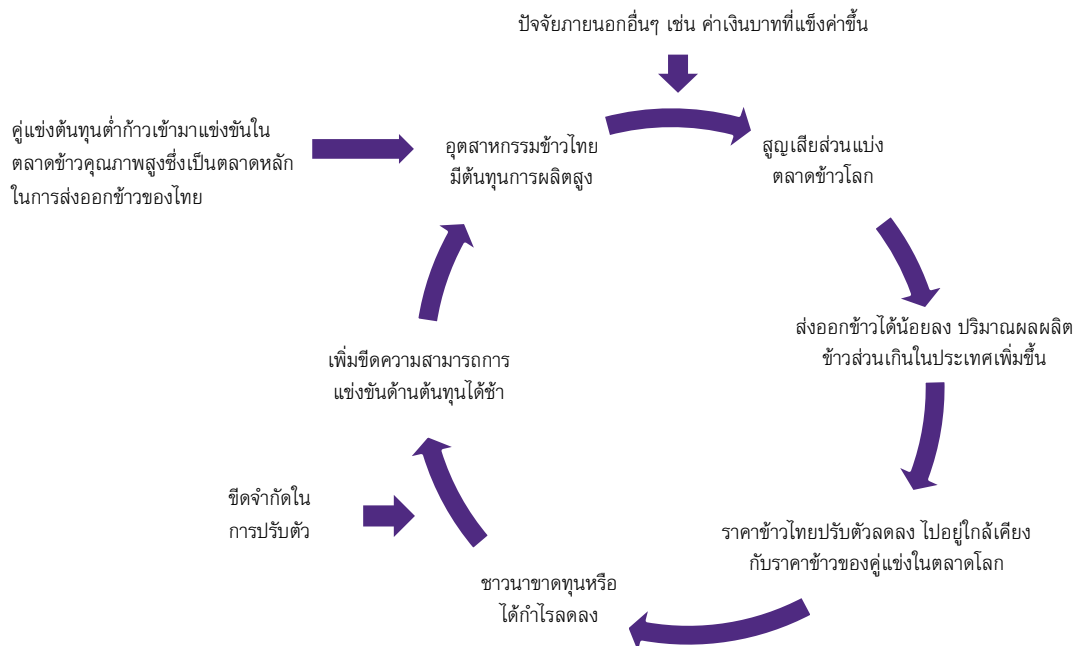

ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC จากข้อมูลของ Enlite และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

3. ภาระหนี้สินของครัวเรือนชาวนามีแนวโน้มปรับตัวเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2009 สะท้อนได้จากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ที่แสดงให้เห็นว่า สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อรายได้ของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าว ปรับตัวเพิ่มขึ้นจาก 33.8% ในปี 2009 มาอยู่ที่ 77.6% ในปี 2020 (รูปที่ 2) หรือปรับตัวเพิ่มขึ้นกว่า 43.8 เปอร์เซ็นต์เพียงพอยต์ ในช่วง 12 ปีที่ผ่านมา

วงจรแห่งความถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทย

รูปที่ 3 : วงจรแห่งความถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทย

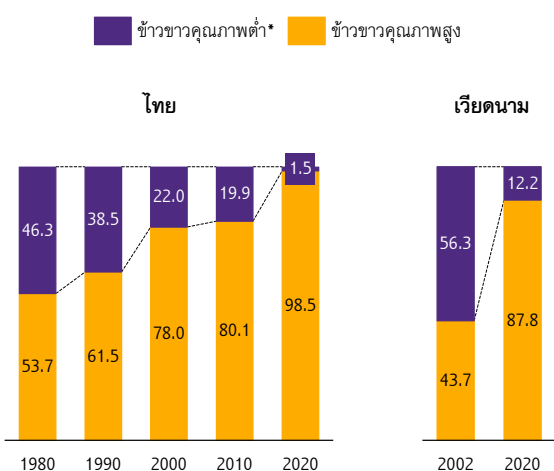

ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC

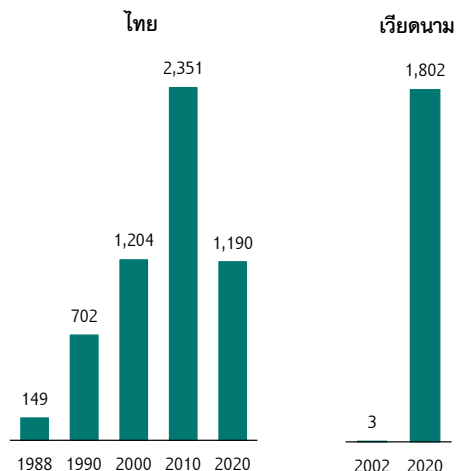
ทั้งนี้ EIC พบว่า จุดเปลี่ยนสำคัญที่ก่อให้เกิดวงจรแห่งความถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทย (รูป 3) มาจากการที่คู่แข่งต้นทุนต่ำก้าวเข้ามาแข่งขันในตลาดข้าวคุณภาพสูงของโลกในช่วงทศวรรษ 2000 อนึ่ง ในช่วงทศวรรษ 1990 ประเทศผู้ผลิตข้าวต้นทุนต่ำอย่างอินเดียและเวียดนาม ได้เริ่มต้นส่งออกข้าวคุณภาพต่ำสู่ตลาดโลก โดยในช่วงเวลาดังกล่าวอุตสาหกรรมข้าวไทยปรับตัวโดยการลดการส่งออกข้าวคุณภาพต่ำ เช่น ข้าวขาว 10-45% แล้วหันมาส่งออกข้าวคุณภาพสูง เช่น ข้าวหอมมะลิและข้าวขาว 5% เพิ่มขึ้นแทน (รูปที่ 4) ซึ่งการปรับตัวดังกล่าวช่วยให้ไทยยังคงรักษาส่วนแบ่งตลาดข้าวโลกไว้ได้ แม้จะมีต้นทุนการผลิตที่สูง และต่อมาในช่วงทศวรรษ 2000 ประเทศผู้ผลิตข้าวต้นทุนต่ำอย่างกัมพูชาและเมียนมาหันมาส่งออกข้าวคุณภาพต่ำสู่ตลาดโลก ส่งผลให้คู่แข่งต้นทุนต่ำอย่างอินเดียและเวียดนามจำเป็นต้องเร่งพัฒนาตัวเองเพื่อหลีกเลี่ยงการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้นในตลาดข้าวคุณภาพต่ำ จนสามารถก้าวเข้ามาแข่งขันในตลาดข้าวคุณภาพสูงได้ในที่สุด สะท้อนได้จากสัดส่วนการส่งออกข้าวขาวคุณภาพสูงของเวียดนามที่ปรับตัวเพิ่มขึ้น จาก 43.7% ในปี 2002 มาอยู่ที่ 87.8% ในปี 2020 หรือปริมาณการส่งออกข้าวหอมมะลิของเวียดนามที่ปรับตัวเพิ่มขึ้นจาก 3 พันตันในปี 2002 มาอยู่ที่ 1.8 ล้านตันในปี 2020 (รูปที่ 4)

รูปที่ 4 : ในช่วงทศวรรษ 1990 ไทยเริ่มลดการส่งออกข้าวคุณภาพต่ำและหันมาส่งออกข้าวคุณภาพสูง และในช่วงทศวรรษ 2000 เวียดนามมีการเร่งพัฒนาตัวเอง จนสามารถก้าวเข้ามาแข่งขันในตลาดข้าวคุณภาพสูง

สัดส่วนปริมาณการส่งออกข้าวขาวคุณภาพต่ำและคุณภาพสูงต่อปริมาณการส่งออกข้าวขาวรวมของไทยและเวียดนาม
หน่วย : %

ปริมาณการส่งออกข้าวหอมมะลิของไทยและเวียดนาม
หน่วย : พันตัน

หมายเหตุ : *ข้าวขาวคุณภาพต่ำหมายถึงข้าวขาว 10-45%

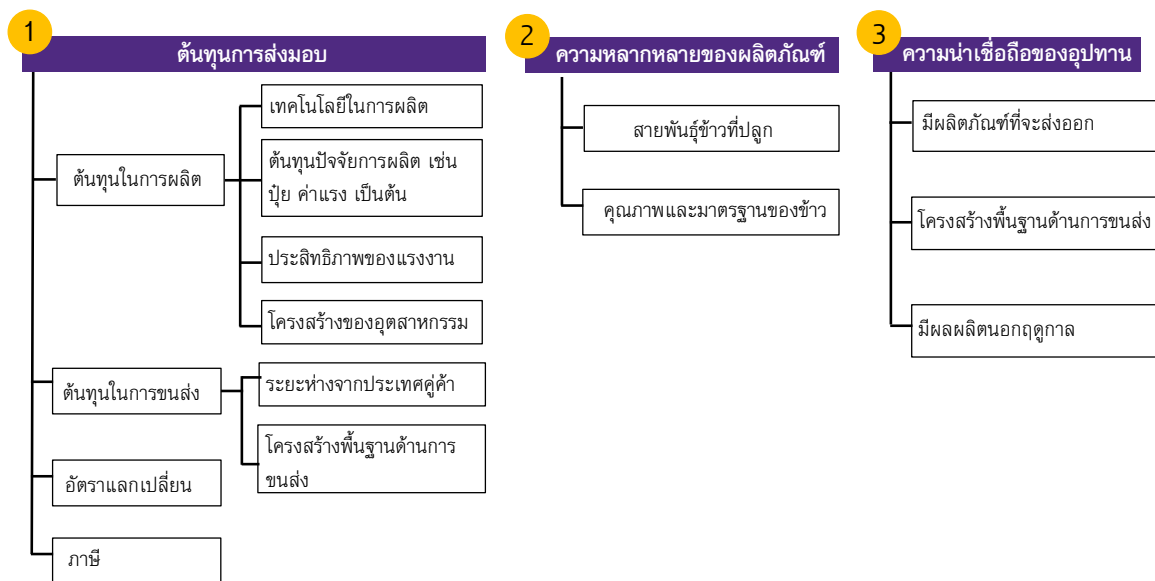
ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC จากข้อมูลของ USDA และสมาคมผู้ส่งออกข้าวไทย

การก้าวเข้ามาแข่งขันของคู่แข่งต้นทุนต่ำในตลาดข้าวคุณภาพสูงดังกล่าว ส่งผลให้ผู้ซื้อข้าวในตลาดโลกมีทางเลือกมากขึ้นและทำให้ต้นทุนในการส่งมอบข้าวมีความสำคัญมากขึ้นต่อการตัดสินใจของผู้ซื้อข้าวในตลาดโลกว่าจะเลือกซื้อข้าวจากแหล่งใด ซึ่งจากการศึกษาของ EIC พบว่า ในตลาดการค้าข้าวโลกนั้น โดยปกติแล้วผู้ซื้อข้าวจะพิจารณาปัจจัยสำคัญอย่างน้อย 3 ด้าน ในการตัดสินใจซื้อข้าว (รูปที่ 5) ปัจจัยแรก คือต้นทุนในการส่งมอบสินค้า ซึ่งจะขึ้นอยู่กับต้นทุนการผลิตข้าว ค่าขนส่ง อัตราแลกเปลี่ยน และภาษี ปัจจัยที่สอง คือความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับสายพันธุ์ข้าวที่ปลูก คุณภาพและมาตรฐานของข้าว และปัจจัยประการสุดท้าย คือความน่าเชื่อถือของอุปทาน ทั้งในแง่ความพอเพียงและความมั่นคงของสินค้าสำหรับส่งออก รวมไปถึงการมีโครงสร้างพื้นฐานด้านการขนส่งที่ดี หรือมีผลผลิตข้าวนอกฤดูปลูก เป็นต้น โดยเราพบว่าคู่แข่งต้นทุนต่ำประสบความสำเร็จในการยกระดับและพัฒนา

ขีดความสามารถในการแข่งขันด้านต่าง ๆ เหล่านี้ ทั้งในแง่ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ข้าว ความน่าเชื่อถือของอุปทาน ผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งภายในประเทศและการส่งออกข้าวอย่างต่อเนื่อง จนทำให้มีส่วนแบ่งในตลาดโลกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงหลายปีที่ผ่านมา

ในทางกลับกัน เราพบว่าอุตสาหกรรมข้าวไทยมีต้นทุนในการผลิตข้าวที่สูงกว่าคู่แข่งค่อนข้างมาก ส่งผลให้ผู้ซื้อข้าวในตลาดโลกหันไปซื้อข้าวจากประเทศคู่แข่งเพิ่มขึ้น จนทำให้ไทยสูญเสียส่วนแบ่งตลาดข้าวโลก ทั้งนี้จากการสำรวจของคณะกรรมการการค้าระหว่างประเทศของสหรัฐฯ ในปี 2015 พบว่า ต้นทุนในการผลิตข้าวเปลือกของไทยอยู่ในระดับที่สูงกว่าอินเดียและเวียดนาม ราว 21.4% และ 73.2% ตามลำดับ ขณะที่สูงกว่าเมียนมาและกัมพูชาราว 98.5% และ 205.6% ตามลำดับ (รูปที่ 6) โดยต้นทุนการผลิตข้าวที่สูงกว่าคู่แข่ง ประกอบกับปัจจัยอื่น ๆ เช่น อัตราแลกเปลี่ยนของไทยที่มีแนวโน้มแข็งค่าขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้ต้นทุนในการส่งมอบสินค้าของไทยสูงกว่าประเทศคู่แข่งสะท้อนได้จากราคาส่งออกข้าวไทยที่สูงกว่าประเทศคู่แข่งมาอย่างต่อเนื่อง (รูปที่ 7) ซึ่งต้นทุนในการส่งมอบข้าวของไทยที่สูงกว่าคู่แข่งดังกล่าว ประกอบกับผู้ซื้อข้าวในตลาดโลกลดการให้ค่าพรีเมียมกับข้าวไทยลง ส่งผลให้ไทยสูญเสียส่วนแบ่งตลาดข้าวโลกมาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากประเทศคู่แข่งส่วนใหญ่ของไทยซึ่งมีความอ่อนไหวต่อราคาข้าวค่อนข้างมาก หันไปนำเข้าข้าวคุณภาพสูงจากประเทศคู่แข่งอย่างอินเดียและเวียดนามเพิ่มมากขึ้น (รูปที่ 7)

รูปที่ 5 : 3 ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อข้าวในตลาดโลก

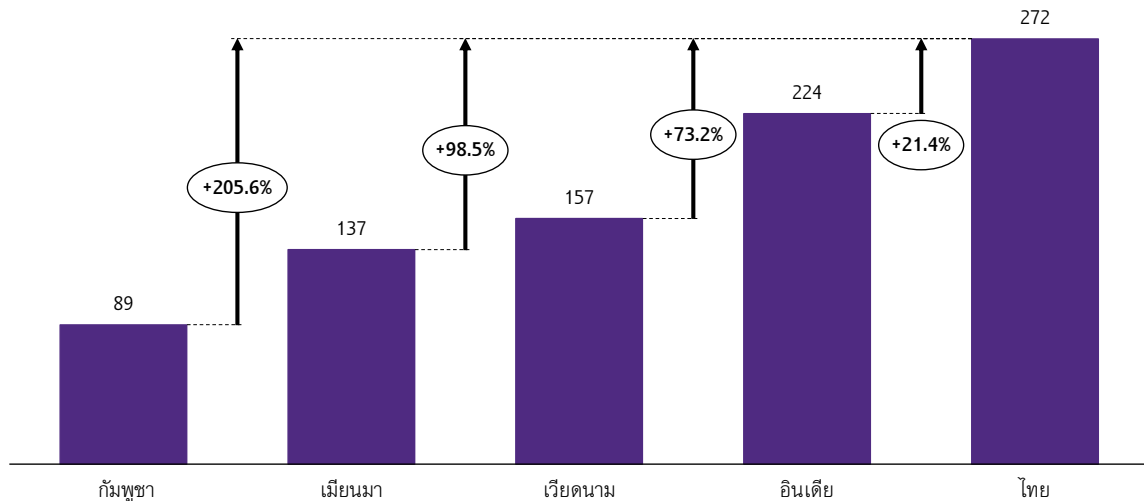

ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC จากข้อมูลของ U.S. International Trade Commission

รูปที่ 6 : ต้นทุนในการผลิตข้าวของไทยสูงกว่าประเทศคู่แข่งอื่น ๆ ค่อนข้างมาก

ต้นทุนในการผลิตข้าวเปลือกของประเทศผู้ส่งออกข้าวในปี 2014

หน่วย : ดอลลาร์สหรัฐต่อดัน

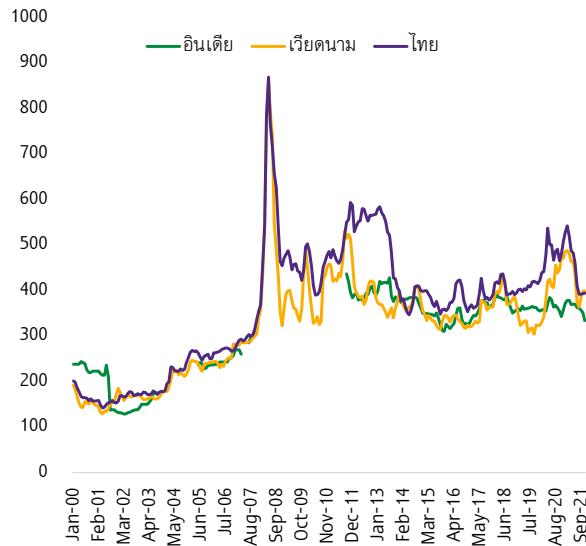
ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC จากข้อมูลของ U.S. International Trade Commission

อนึ่ง การที่ไทยสามารถส่งออกข้าวได้น้อยลง ส่งผลให้มีอุปทานส่วนเกินหมุนเวียนในประเทศเพิ่มมากขึ้น และทำให้ราคาข้าวในประเทศปรับตัวลดลง ไปอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกับราคาข้าวของคู่แข่งในตลาดโลก ทั้งนี้โดยปกติแล้วในแต่ละปี ไทยสามารถผลิตข้าวได้มากกว่าความต้องการบริโภคในประเทศอยู่ราว 30-50% ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องส่งออกข้าวไปตลาดโลก เพื่อช่วยลดแรงกดดันของผลผลิตข้าวส่วนเกินในประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อไทยส่งออกข้าวได้น้อยลง แรงกดดันข้าวส่วนเกินในประเทศจึงปรับตัวเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ราคาข้าวในประเทศปรับตัวลดลง จนไปอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกับราคาข้าวในตลาดโลก และทำให้ชาวนาซึ่งเป็นต้นน้ำของอุตสาหกรรมข้าวประสบภาวะขาดทุนหรือมีกำไรอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวนี้ ชาวนาควรเร่งปรับตัวเพื่อลดต้นทุนการผลิต แต่เรากลับพบว่าชาวนาไทยมีขีดจำกัดหลายด้านในการปรับตัวเพื่อลดต้นทุนการผลิตข้าว ซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเนื่องมายังอุตสาหกรรมข้าวทั้งระบบ เนื่องจากต้นทุนการผลิตข้าวเปลือก คิดเป็นสัดส่วนถึงกว่า 80% ของต้นทุนในการแปรรูปข้าวสารเพื่อจำหน่าย ดังนั้น ต้นทุนการผลิตที่สูงดังกล่าว จึงส่งผลกระทบต่อราคาขายและความสามารถในการแข่งขันด้านต้นทุนของข้าวไทย และทำให้ส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยในตลาดโลกปรับลดลงอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นวังวนแห่งความถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทยในที่สุด (รูปที่ 3)

รูปที่ 7 : ราคาส่งออกข้าวไทยที่สูงกว่าประเทศคู่แข่ง ส่งผลให้ประเทศคู่ค้าส่วนใหญ่ของไทยหันไปนำเข้าข้าวจากประเทศคู่แข่งเพิ่มขึ้น สะท้อนได้จากส่วนแบ่งตลาดข้าวไทยที่ลดลง

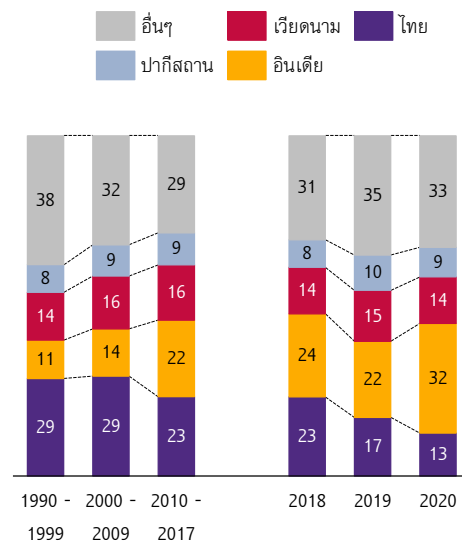
ราคาส่งออกข้าวไทยเทียบกับประเทศคู่แข่ง (ข้าวขาว 25%)

หน่วย : ดอลลาร์สหรัฐต่อตัน

ส่วนแบ่งตลาดข้าวโลก จำแนกตามประเทศผู้ส่งออก

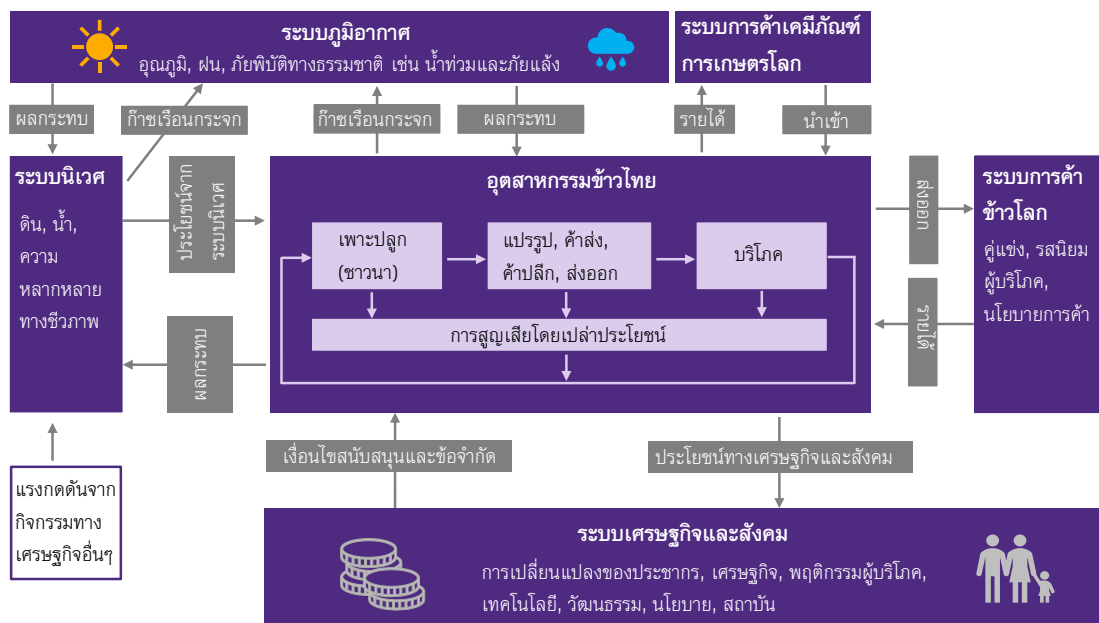
หน่วย : %

ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC จากข้อมูลของ FAO และ USDA

5 ขีดจำกัดสำคัญในการปรับตัวของชาวนาไทย

รูปที่ 8 : ระบบต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมข้าวไทย

ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC

EIC พบว่า ความสามารถในการปรับตัวของชาวนา เพื่อรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบต่าง ๆ มีความสำคัญต่อความอยู่รอดของอุตสาหกรรมข้าวไทย อุตสาหกรรมการผลิตข้าวไทย มีความเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจและสังคม ระบบนิเวศ ระบบภูมิอากาศ ระบบการค้าเคมีภัณฑ์การเกษตรโลก และระบบการค้าข้าวโลก (รูป 8)

ซึ่งบริษัทแวดล้อมเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมข้าวไทยในหลากหลายมิติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ **ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงในระบบการค้าข้าวโลกในช่วงทศวรรษ 2000 จากการเข้ามาแข่งขันของผู้เล่นต้นทุนต่ำในตลาดข้าวคุณภาพสูง ส่งผลให้อุตสาหกรรมข้าวไทยต้องปรับตัวเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านต้นทุน ซึ่งความสำเร็จในการปรับลดต้นทุนของอุตสาหกรรมข้าวไทยจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรับกระบวนการผลิตข้าวของผู้เล่นในอุตสาหกรรมต้นน้ำเป็นหลัก** เนื่องจากต้นทุนข้าวเปลือกที่ผลิตโดยชาวนาคิดเป็นสัดส่วนมากกว่า 80% ของต้นทุนในการแปรรูปข้าวสารเพื่อขาย ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงของระบบภูมิอากาศและระบบนิเวศทางชีวภาพในปัจจุบัน ประกอบกับการระบาดของ COVID-19 ยังส่งผลให้ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมทั่วโลกหันมาให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาโลกร้อนและความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศอย่างจริงจัง ซึ่งจะส่งผลให้ประเทศต่าง ๆ นำเอามาตรฐานด้านความยั่งยืนมาใช้ในการเลือกซื้อสินค้าจากตลาดโลกมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ผลการสำรวจผู้ค้าปลีกในยุโรปของหน่วยงานมาตรฐานการผลิตข้าวอย่างยั่งยืน (Sustainable Rice Platform) ในปี 2021 พบว่า หนึ่งในสามของกลุ่มตัวอย่างที่สำรวจมีแผนที่จะจัดซื้อข้าวที่ผ่านการรับรองมาตรฐานการผลิตข้าวอย่างยั่งยืนคิดเป็นสัดส่วน 70% ของการจัดซื้อข้าวทั้งหมดภายในปี 2025 **ดังนั้น อุตสาหกรรมข้าวไทยจึงจำเป็นต้องเร่งปรับตัวเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านความยั่งยืน** ซึ่งปัจจัยแห่งความสำเร็จดังกล่าวก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตข้าวของชาวนาเป็นหลักเช่นเดียวกัน เนื่องจากกระบวนการเพาะปลูกข้าว คือ กิจกรรมการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมากที่สุดในช่วงโซ่มูลค่าข้าว สะท้อนได้จากข้อมูลของ Our World in Data ที่ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการเพาะปลูกข้าวมีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกคิดเป็นสัดส่วน 90% ของการปล่อยก๊าซเรือนกระจกทั้งหมดในช่วงโซ่มูลค่าข้าวโลก ดังนั้น ความสามารถในการปรับตัวของชาวนา เพื่อรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากระบบต่าง ๆ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเติบโตของอุตสาหกรรมข้าวไทย

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ระบบเศรษฐกิจและสังคมไทย ชาวนามีขีดจำกัดในการปรับตัวหลายด้าน จนส่งผลให้ชาวนาไทยปรับตัวช้า และมีส่วนทำให้อุตสาหกรรมข้าวไทยติดอยู่ในวงจรแห่งความถดถอยดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดย **EIC พบว่าชาวนาไทยมี 5 ขีดจำกัดสำคัญในการปรับตัวดังต่อไปนี้**

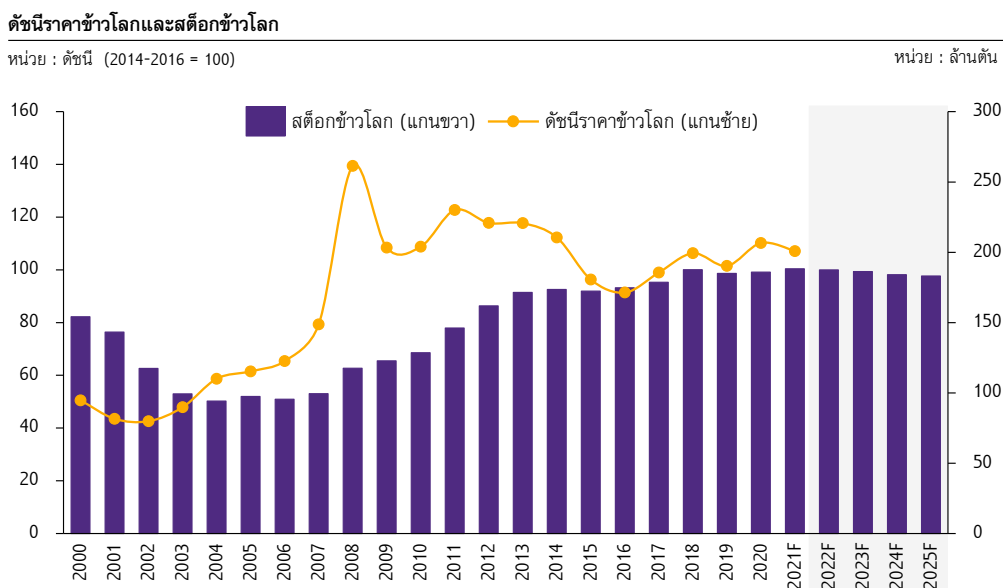
- 1. ชาวนาไทยได้รับเงินทุนช่วยเหลือเพื่อพัฒนาจากต่างประเทศในระดับต่ำ** เมื่อเทียบกับชาวนาในประเทศคู่แข่ง โดยจากข้อมูลขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) พบว่าในช่วงปี 2000-2019 ไทยได้รับเงินทุนช่วยเหลือเพื่อพัฒนาภาคเกษตรจากต่างประเทศโดยเฉลี่ยเพียงปีละ 746 ล้านบาท แตกต่างจากอินเดียและเวียดนามที่ได้รับเงินทุนช่วยเหลือโดยเฉลี่ยปีละ 16,785 ล้านบาท และ 5,983 ล้านบาท ตามลำดับ เนื่องจากอินเดียและเวียดนามมีรายได้ต่อหัวประชากร (GDP per capita) ที่ต่ำกว่าไทยค่อนข้างมาก ซึ่งสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ไทยมีข้อจำกัดในการลงทุนวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างนวัตกรรมด้านต่าง ๆ เช่น การพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคหรือการพัฒนากระบวนการปลูกข้าวที่ช่วยลดต้นทุน เป็นต้น ซึ่งการวิจัยเพื่อสร้างนวัตกรรมเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อความสามารถในการปรับตัวของชาวนาไทย
- 2. งบประมาณในการวิจัยและพัฒนาพันธุ์ข้าวและนวัตกรรมในการผลิตข้าวของภาครัฐอยู่ในระดับต่ำ** โดยจากข้อมูลพบว่างบประมาณส่วนใหญ่ในการแก้ปัญหาเรื่องข้าวของทุกรัฐบาล ถูกใช้ไปเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ตัวอย่างเช่น ในปีการผลิตข้าว 2021/2022 รัฐบาลจ่ายเงินส่วนต่างให้ชาวนาภายใต้โครงการประกันรายได้ไปแล้วกว่า 82,308 ล้านบาท ในทางตรงกันข้าม นโยบายที่จะช่วยแก้ปัญหาให้กับชาวนาอย่างยั่งยืนกลับได้รับการจัดสรรงบประมาณในระดับต่ำ ตัวอย่างเช่น ภายใต้แผนยุทธศาสตร์ข้าวระยะ 5 ปี (2020-2024) รัฐบาลตั้งงบเพื่อปรับปรุงพันธุ์ข้าวไว้เพียง 455 ล้านบาทหรือปีละ 91 ล้านบาท และตั้งงบเพื่อใช้ในการพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตข้าวไว้เพียง 329 ล้านบาทหรือปีละ 66 ล้านบาทเท่านั้น
- 3. ชาวนาจำนวนมากเข้าไม่ถึงแหล่งน้ำ** น้ำ คือ หัวใจของการปลูกข้าว ถ้าไม่มีน้ำ ชาวนาก็ไม่สามารถปลูกข้าวได้ แต่อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลของกรมชลประทาน พบว่า ในปี 2021 ไทยมีพื้นที่ปลูกข้าวในเขต

ชลประทานเพียง 24% แตกต่างจากเวียดนามที่มีพื้นที่ปลูกข้าวอยู่ในเขตชลประทานกว่า 89% โดยการที่พื้นที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่ของไทยอาศัยน้ำฝน ส่งผลให้ชาวนาไม่สามารถบริหารจัดการน้ำได้ ซึ่งเมื่อชาวนาไม่สามารถบริหารจัดการน้ำได้ ก็ส่งผลให้ผลผลิตข้าวต่อไร่ที่ได้อยู่ในระดับต่ำ และขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอนของสภาพดินฟ้าอากาศเป็นหลัก

4. **ชาวนาส่วนใหญ่มีพื้นที่เพาะปลูกขนาดเล็ก** นอกจากน้ำแล้ว ดิน คือ อีกหนึ่งทรัพยากรสำคัญในการปลูกข้าว โดยจากข้อมูลของกรมส่งเสริมการเกษตร พบว่า ในปี 2020 ชาวนาไทยมีที่ดินโดยเฉลี่ยเพียง 13.2 ไร่ต่อครัวเรือน โดยชาวนากว่า 9 แสนครัวเรือนหรือ 19.3% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมด มีที่ดินน้อยกว่า 5 ไร่ ในขณะที่อีก 1.3 ล้านครัวเรือนหรือ 28.4% ของครัวเรือนชาวนาทั้งหมดมีที่ดินอยู่ระหว่าง 5-10 ไร่ ซึ่งการที่ชาวนามีที่ดินขนาดเล็ก ส่งผลให้ผลประโยชน์ที่ได้จากการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับที่ต่ำ จนไม่มีแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ การที่ชาวนามีที่ดินขนาดเล็ก ยังส่งผลให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ได้จากการเข้าไปมีส่วนร่วมในห่วงโซ่มูลค่าอุตสาหกรรมข้าวอยู่ในระดับต่ำอีกด้วย ส่งผลให้ชาวนาต้องหันไปทำอาชีพเสริมอื่น ๆ จนไม่มีเวลามาใส่ใจในการพัฒนากระบวนการผลิตข้าวเท่าที่ควร
5. **ชาวนาไทยส่วนใหญ่อยู่ในวัยผู้สูงอายุ** สะท้อนได้จากข้อมูลของกรมส่งเสริมการเกษตรในปี 2020 ที่เปิดเผยว่า 23.4% ของหัวหน้าครัวเรือนเกษตรทั่วประเทศมีอายุเฉลี่ยมากกว่า 65 ปี ในขณะที่อีก 29.1% มีอายุเฉลี่ยระหว่าง 56-65 ปี ซึ่งการที่ชาวนามีอายุมากขึ้น ประกอบกับการมีที่ดินขนาดเล็ก จนไม่คุ้มที่จะลงทุนซื้อเครื่องจักรกลการเกษตรมาใช้เอง ส่งผลให้ชาวนาไทยส่วนใหญ่ต้องจ้างแรงงานและเครื่องจักรกลในการทำนาแบบครบวงจร ตั้งแต่การเตรียมแปลงจนถึงขั้นตอนการเก็บเกี่ยว ดังนั้น ชาวนาจึงมีขีดจำกัดในการลดต้นทุนการผลิต เนื่องจากชาวนาเป็นเพียงผู้ซื้อบริการจากตลาดผู้รับจ้างในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าว เช่น ตลาดรถรับจ้างเกี่ยวข้าว หรือตลาดแรงงานรับจ้างฉีดยาและใส่ปุ๋ย เป็นต้น

7 แนวทางในการลงทุนเพื่อช่วยลดล็อกขีดจำกัดในการปรับตัวของชาวนาไทย

รูปที่ 9 : ราคาข้าวในตลาดโลกยังมีแนวโน้มอยู่ในระดับต่ำ จากแรงกดดันของสต็อกข้าวโลกที่ยังทรงตัวในระดับสูง

ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC จากข้อมูลของ FAO, USDA และ OECD

การหยุดวงจรแห่งความถดถอยของอุตสาหกรรมข้าวไทย คือ วาระเร่งด่วนที่ผู้เล่นที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในอุตสาหกรรมข้าวจะต้องร่วมมือกันแก้ไข เนื่องจากหากปัญหาดังกล่าวยังไม่ได้รับการแก้ไข ก็ส่งผลให้อุตสาหกรรมข้าวไทยยิ่งถดถอยลงไปเรื่อย ๆ และงบประมาณของภาครัฐที่ใช้เพื่ออุดหนุนชาวนาก็จะยิ่งเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ เช่นเดียวกัน โดย EIC คาดการณ์ว่า ในระยะ 1-3 ปีข้างหน้า รัฐบาลจะมีภาระในการจ่ายเงินส่วนต่างให้ชาวนาภายใต้โครงการประกันรายได้ไม่ต่ำกว่าปีละ 80,000 ล้านบาท เนื่องจากคาดการณ์ว่าในช่วงปี 2022-2025 ราคาข้าวในตลาดโลกจะยังมีแนวโน้มอยู่ในระดับต่ำต่อเนื่อง จากแรงกดดันของสต็อกข้าวโลกที่ยังทรงตัวในระดับสูง (รูป 9)

อนึ่ง EIC มองว่า การช่วยปลดล็อกขีดจำกัดในการปรับตัวของชาวนา คือ หัวใจสำคัญที่จะช่วยให้อุตสาหกรรมข้าวไทยหลุดจากวงจรแห่งความถดถอย รวมถึงสามารถเติบโตไปกับโลกใหม่ได้อย่างยั่งยืน โดย EIC ขอเสนอ 7 แนวทางในการลงทุนโดยภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและชาวนา เพื่อช่วยปลดล็อกขีดจำกัดของชาวนาไทยดังต่อไปนี้

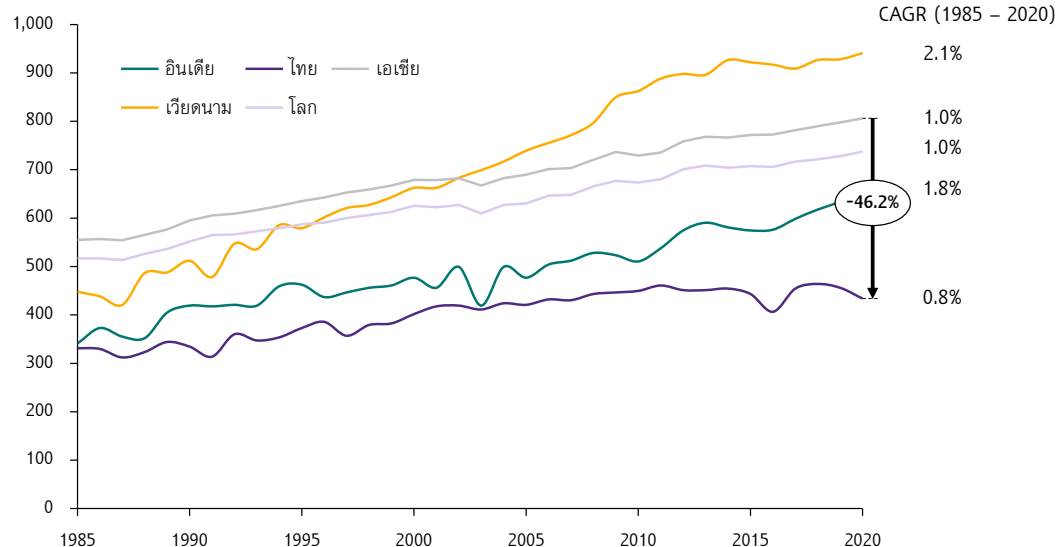
1. **การลงทุนวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมด้านข้าวที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดและช่วยแก้ปัญหาให้กับชาวนาไทย** การขาดงบลงทุนวิจัยและพัฒนา มีส่วนทำให้ศักยภาพในการผลิตข้าวของชาวนาไทยเติบโตในระดับต่ำ โดยในช่วงปี 1985-2020 ผลผลิตข้าวต่อไร่ของชาวนาไทยปรับตัวเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยเพียงปีละ 0.8% แตกต่างจากผลผลิตข้าวต่อไร่ของชาวนาอินเดียและเวียดนามที่ปรับตัวเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยปีละ 1.8% และ 2.1% ตามลำดับ ซึ่งการที่ผลผลิตข้าวต่อไร่ของชาวนาไทยเติบโตในระดับต่ำส่งผลให้ผลผลิตข้าวต่อไร่ของชาวนาไทยอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าชาวนาประเทศคู่แข่งค่อนข้างมาก อีกทั้งยังต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของชาวนาในภูมิภาคเอเชียถึงกว่า 46.2% (รูปที่ 10) ปัญหาดังกล่าวสะท้อนถึงโอกาสในการลงทุนวิจัยและพัฒนาเพื่อยกระดับศักยภาพการผลิตข้าวของชาวนาไทยให้ทัดเทียมกับคู่แข่ง ซึ่งจากการศึกษาของศูนย์วิจัยการเกษตรนานาชาติออสเตรเลีย พบว่าการลงทุนวิจัยและพัฒนาของสถาบันวิจัยชาวนานาชาติ (International Rice Research Institute) เพื่อปรับปรุงพันธุ์ข้าวให้แก่ชาวนาเวียดนามมีส่วนช่วยให้ผลผลิตข้าวต่อไร่ของชาวนาเวียดนามในพื้นที่ภาคใต้ปรับตัวเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยปีละ 1.2% ในช่วงปี 1985-2009 โดย EIC มองว่า ภาครัฐยังมีศักยภาพในการลงทุนเพิ่ม ผ่านการโยกเงินอุดหนุนชาวนาที่ใช้เงินมากกว่าปีละหนึ่งแสนล้านบาท มาลงทุนในการวิจัยและพัฒนาด้านข้าวเพิ่มขึ้นแทน

ทั้งนี้รูปแบบการลงทุนเพื่อการวิจัยและพัฒนาของอุตสาหกรรมข้าวในประเทศออสเตรเลีย เป็นหนึ่งตัวอย่างที่น่าสนใจ กล่าวคือ ในแต่ละปี อุตสาหกรรมข้าวของออสเตรเลียจะได้เงินวิจัยมาจาก 1) การสมทบเงินของชาวนาตามปริมาณผลผลิตข้าว 2) การสมทบเงินของภาครัฐในจำนวนที่เท่าเทียมกับการสมทบของชาวนา และ 3) การสมทบของภาคเอกชนและภาคประชาสังคม โดยเงินทุนวิจัยและพัฒนาที่ได้มาจะถูกนำไปใช้วิจัยในประเด็นสำคัญที่จะช่วยแก้ปัญหาให้กับชาวนาและช่วยให้อุตสาหกรรมข้าวออสเตรเลียสามารถตอบสนองต่อความต้องการของตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ เงินทุนวิจัยดังกล่าวยังถูกนำไปใช้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เล่นในอุตสาหกรรมนำผลการวิจัยที่ได้ไปประยุกต์ใช้จริง

รูปที่ 10 : ผลผลิตข้าวต่อไร่ของชาวนาไทยอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าชาวนาประเทศคู่แข่งค่อนข้างมาก และต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของชาวนาเอเชียและชาวนาโลก

ผลผลิตข้าวต่อไร่ของไทย อินเดีย เวียดนาม ภูมิภาคเอเชียและโลก

หน่วย : กิโลกรัมต่อไร่

ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC จากข้อมูลของ USDA

- 2. การลงทุนเพื่อสร้างความมั่นคงด้านน้ำให้กับชาวนาไทยทุกครัวเรือน** น้ำ คือ หัวใจสำคัญในการทำการเกษตร โดยหากชาวนามีความมั่นคงด้านน้ำ ก็จะช่วยทำให้ 1) ชาวนาสามารถเพิ่มผลผลิตข้าวต่อไร่ได้ ผ่านการจัดการน้ำให้เพียงพอต่อความต้องการของต้นข้าว 2) ชาวนาสามารถลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากการทำนาได้ ผ่านการจัดการน้ำแบบเปียกสลับแห้ง 3) ชาวนาสามารถลดต้นทุนในการใช้สารเคมีลงได้ ผ่านการใช้น้ำเพื่อกำจัดวัชพืชทดแทนการใช้สารเคมี และ 4) ชาวนาสามารถหันไปปลูกพืชชนิดอื่น ๆ ที่มีมูลค่าสูงได้ โดยปัญหาสำคัญในการบริหารจัดการน้ำของประเทศไทย คือ น้ำมักจะมาไม่ถูกที่ถูกเวลา ดังนั้น จึงต้องมีการลงทุนสร้างระบบในการกักเก็บน้ำและระบบในการกระจายน้ำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งการร่วมทุนระหว่างภาครัฐและเอกชนเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำเป็นแนวทางหนึ่งในการลงทุนที่น่าสนใจในการพัฒนาและยกระดับอุตสาหกรรมข้าวไทย
- 3. การลงทุนสร้างเครือข่ายความร่วมมือขนาดใหญ่ของทุกภาคส่วนเพื่อร่วมสร้างความเปลี่ยนแปลง** การวิจัยและพัฒนาเพื่อสร้างนวัตกรรม จะเกิดประโยชน์ก็ต่อเมื่อชาวนามีการนำนวัตกรรมใหม่ไปใช้อย่างกว้างขวาง แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมชาวนาเป็นเรื่องที่มีความท้าทายอย่างยิ่งเนื่องจากเกี่ยวข้องกับครัวเรือนชาวนามากถึงกว่า 4.7 ล้านครัวเรือน ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่ต้องสร้างเครือข่ายความร่วมมือขนาดใหญ่ ที่ประกอบไปด้วย ชาวนา ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ซึ่งโมเดลการยกระดับผลิตภาพเกษตรกรของประเทศจีนเป็นตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจ โดยในช่วงปี 2005–2015 นักวิจัยในมหาวิทยาลัยของจีนได้สร้างเครือข่ายความร่วมมือขนาดใหญ่ ที่ประกอบไปด้วย ตัวแทนภาคเอกชนจำนวน 138,530 คน เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐจำนวน 65,420 คน นักวิทยาศาสตร์ นักเรียน นักศึกษา จำนวน 1,152 คน โดยเครือข่ายนี้ได้เข้าไปทำงานร่วมกับเกษตรกรเพื่อเปลี่ยนแปลงวิธีการเพาะปลูกพืชของเกษตรกรให้สอดคล้องกับลักษณะของชุดดิน สภาพดินฟ้าอากาศและความต้องการของพืช เช่น การใส่ปุ๋ยในระดับที่เหมาะสมกับความต้องการของต้นข้าว เป็นต้น โดยหลังจากที่เครือข่ายนี้ได้ดำเนินกิจกรรมมวลชนสัมพันธ์ และการประชุม

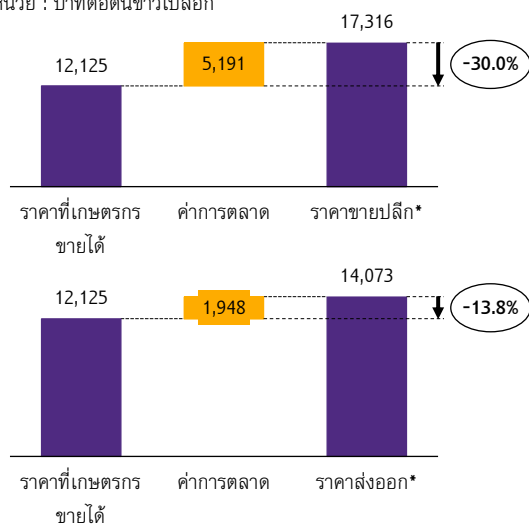
เชิงปฏิบัติการร่วมกับเกษตรกรมากกว่า 14,000 ครั้ง ในช่วงเวลา 10 ปี เครือข่ายนี้ก็ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกของเกษตรกรได้ถึง 20.9 ล้านราย ซึ่งการเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกอย่างเดียวยังสามารถช่วยให้เกษตรกรเพิ่มผลผลิตต่อไร่ได้ถึง 10.8–11.5% และช่วยลดการใช้ปุ๋ยไนโตรเจนลงได้ถึง 14.7–18.1%

4. **การลงทุนในเทคโนโลยีดิจิทัลและวิทยาศาสตร์ข้อมูล** เป็นหนึ่งในกุญแจสำคัญที่จะช่วยปลดล็อกขีดจำกัดของชาวนา ตัวอย่างเช่น การลงทุนเก็บข้อมูลจากแปลงนา เช่น สภาพดิน สามารถนำมาสร้างแบบจำลองการเติบโตของข้าว เพื่อจัดทำคำแนะนำการผลิตข้าวที่จะช่วยให้ชาวนาได้ผลผลิตต่อไร่สูงที่สุด หรือ การสร้างแพลตฟอร์มที่จะช่วยให้ชาวนารวมกลุ่มกัน เพื่อซื้อปัจจัยการผลิตและบริการรับจ้างที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวจะช่วยให้ชาวนาสามารถต่อรองราคาปัจจัยการผลิตและค่าบริการที่ถูกกลงได้นอกจากนั้น การลงทุนในเทคโนโลยีดิจิทัลและวิทยาศาสตร์ข้อมูล ยังเป็นการช่วยเปิดโอกาสใหม่ ๆ ที่หลากหลายให้กับชาวนาไทย ตัวอย่างเช่น การลงทุนเก็บข้อมูลปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในนาข้าว จะช่วยให้ชาวนาสามารถขายคาร์บอนเครดิตได้ เป็นต้น โดยภาคเอกชนจะมีบทบาทสำคัญในการลงทุนเพื่อนำเทคโนโลยีดิจิทัลและวิทยาศาสตร์ข้อมูลไปให้บริการชาวนา เนื่องจากชาวนาไทยมีที่ดินขนาดเล็กส่งผลให้ประโยชน์ที่ได้จากการลงทุนนำเทคโนโลยีมาใช้อยู่ในระดับต่ำ จนไม่คุ้มค่าที่จะลงทุนด้วยตนเอง ดังนั้น การลดต้นทุนของการใช้เทคโนโลยีผ่านการใช้บริการจากผู้รับจ้าง จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยให้ชาวนาเข้าถึงเทคโนโลยีได้ ซึ่งภาครัฐจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างระบบนิเวศ ที่จะช่วยให้ผู้รับจ้างในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวทั้งในปัจจุบันและในอนาคต สามารถลงทุนเพื่อนำเทคโนโลยีดิจิทัลและวิทยาศาสตร์ข้อมูลไปให้บริการชาวนาได้
5. **การลงทุนสร้างห่วงโซ่มูลค่าสินค้าแปรรูปขั้นสูงจากข้าวและของเหลือจากการผลิตข้าว** การเพิ่มศักยภาพในการผลิตข้าวของชาวนา จะกดดันให้ราคาข้าวปรับตัวลดลง หากไม่มีการสร้างตลาดเพื่อรองรับผลผลิตข้าวที่เพิ่มขึ้น ดังนั้น การลงทุนสร้างห่วงโซ่มูลค่าสินค้าแปรรูปขั้นสูงจากข้าว เช่น เครื่องสำอาง อาหารเสริม อาหารสัตว์เลี้ยง อาหารปศุสัตว์ ขนม เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เอทานอล และไบโอพลาสติก เป็นต้น เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการเพิ่มศักยภาพการผลิตข้าวของชาวนา นอกจากนี้ การสร้างห่วงโซ่มูลค่าสินค้าแปรรูปขั้นสูงจากของเหลือจากการผลิตข้าว เช่น การนำฟางข้าวมาทำเป็นชีวมวลและปุ๋ยชีวภาพ จะช่วยลดการเผาฟางข้าวและช่วยสร้างรายได้ใหม่ให้กับชาวนา
6. **การลงทุนสร้างห่วงโซ่มูลค่าสินค้าเกษตรมูลค่าสูงอื่น ๆ ที่จะช่วยเพิ่มรายได้ให้กับชาวนา** ทั้งนี้ปัจจุบันชาวนาได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จากการเข้าไปมีส่วนร่วมในห่วงโซ่มูลค่าอุตสาหกรรมข้าวในระดับต่ำ เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่ของไทยมีที่ดินทำกินขนาดเล็ก ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างแหล่งรายได้ใหม่ ๆ ให้กับชาวนา โดยภาคเอกชนจะมีบทบาทสำคัญในการมองหาโอกาสใหม่ ๆ ในการเข้าไปสร้างห่วงโซ่มูลค่าสินค้าเกษตรมูลค่าสูงอื่นๆ เช่น ผักและผลไม้ กับชาวนาไทย
7. **การลงทุนเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานของตลาดข้าวและตลาดปุ๋ยภายในประเทศ** EIC พบว่า ต้นทุนของค่าการตลาดหรือต้นทุนในการนำสินค้าไปสู่มือผู้บริโภคของการค้าข้าวเปลือกและการค้าปุ๋ยเคมีในไทยอยู่ในระดับสูง โดยจากรูปที่ 11 เราจะพบว่า ในช่วงปี 2016–2020 ต้นทุนค่าการตลาดข้าวเปลือกหอมมะลิในประเทศที่สูง ส่งผลให้ชาวนาได้รับราคาข้าวต่ำกว่าราคาที่ผู้บริโภคภายในประเทศจ่ายถึง 30.0% แตกต่างจากต้นทุนค่าการตลาดข้าวเปลือกหอมมะลิส่งออกที่ทำให้ชาวนาได้รับราคาต่ำกว่าราคาที่ผู้นำเข้าจ่ายเพียง 13.8% ในทำนองเดียวกัน ต้นทุนค่าการตลาดปุ๋ยยูเรียในประเทศส่งผลให้เกษตรกรต้องจ่ายค่าปุ๋ยแพงขึ้น 38.0% จากราคานำเข้า ดังนั้น การลงทุนเพื่อช่วยลดต้นทุนค่าการตลาด เช่น การเพิ่มประสิทธิภาพในการขนส่งหรือเครื่องจักรกลในการผลิต จะสามารถช่วยให้ราคาข้าวที่ชาวนาได้รับปรับตัวสูงขึ้นและราคาปุ๋ยเคมีปรับตัวลดลงได้

รูปที่ 11 : ต้นทุนค่าการตลาดหรือต้นทุนในการนำสินค้าไปสู่มือผู้บริโภค ของการค้าข้าวเปลือก และการค้าปุ๋ยเคมีในประเทศอยู่ในระดับที่สูง

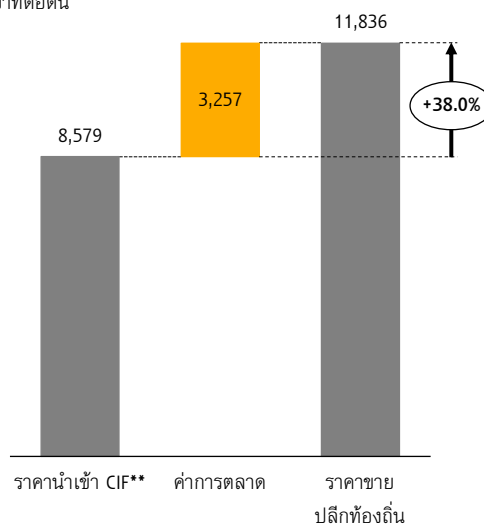
ราคาเกษตรกรขายได้ ค่าการตลาด ราคาขายปลีกและราคา
ส่งออกข้าวหอมมะลิ 100% ปี 2016 - 2020

หน่วย : บาทต่อตันข้าวเปลือก

ราคานำเข้า (CIF) ปุ๋ยยูเรีย ค่าการตลาดและราคาขายปลีกปุ๋ย
ยูเรียในตลาดท้องถิ่น ปี 2016 - 2020

หน่วย : บาทต่อตัน

หมายเหตุ : *เพื่อให้ได้ตันข้าวหอมมะลิ 1 กิโลกรัม จะต้องใช้ข้าวเปลือก 2.4 กิโลกรัม ดังนั้น ราคาข้าวสารจะถูกหารด้วย 2.4 เพื่อที่จะคิดทอนราคาข้าวสารเป็นราคาข้าวเปลือก, **ราคา CIF : คือราคาสินค้าที่รวม Cost (ต้นทุนสินค้า) Insurance (ประกันภัย) และ Freight (ค่าขนส่ง)

ที่มา : การวิเคราะห์โดย EIC จากข้อมูลของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรและกรมการค้าภายใน

กล่าวโดยสรุป ผลการศึกษาและวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า การที่อุตสาหกรรมข้าวไทยไม่สามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดข้าวโลก ส่งผลให้อุตสาหกรรมข้าวไทยต้องเผชิญกับภาวะถดถอย โดยการช่วยปลดล็อกขีดจำกัดในการปรับตัวของผู้เล่นในอุตสาหกรรมต้นน้ำหรือขานานา จะเป็นทางออกสำคัญที่จะช่วยให้อุตสาหกรรมข้าวไทยหลุดพ้นจากวงจรแห่งความถดถอย รวมถึงสามารถเติบโตไปกับโลกใหม่ได้อย่างยั่งยืน

บทวิเคราะห์โดย... <https://www.scbeic.com/th/detail/product/7996>

ผู้เขียนบทวิเคราะห์ : ดร.เกียรติศักดิ์ คำสี (kaittisak.kumse@scb.co.th)

นักวิเคราะห์อาวุโส

Economic Intelligence Center (EIC)

ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน)

EIC Online: www.scbeic.com

Line: @scbeic

Disclaimer: The information contained in this report has been obtained from sources believed to be reliable. However, neither we nor any of our respective affiliates, employees or representatives make any representation or warranty, express or implied, as to the accuracy or completeness of any of the information contained in this report, and we and our respective affiliates, employees or representatives expressly disclaim any and all liability relating to or resulting from the use of this report or such information by the recipient or other persons in whatever manner. Any opinions presented herein represent our subjective views and our current estimates and judgments based on various assumptions that may be subject to change without notice, and may not prove to be correct. This report is for the recipient's information only. It does not represent or constitute any advice, offer, recommendation, or solicitation by us and should not be relied upon as such. We, or any of our associates, may also have an interest in the companies mentioned herein.